

Tárgyilagos bizalom: irodalomról, nemzetről Görömbei András: Irodalom, nemzet, harmadik út Nap Kiadó, 2012.

„Az élet a csodáké, a sorsé, s megrendülni nem szabad sem az életem, sem a csodákon, sem a sorson.” (Ady Endre)

A történelem posszedál. A pillanatban is hatalma van rajtunk, felemel vagy lebír. E ritmus világraszóló fordulatai, a külön dátumozott és úgynevezett nagy események között terhes sejtelmek feszülnek. Végül mindig efféle megérzések sűrűjéből vergődik elő a cselekvés. S rögtön oda hajlik vissza, ahol kezdte. Mintha kizárólag gondolat szülhetné: előszeretettel céloz a szellemre. Innen már csak egy lépés belekerülni az értelmet a cselekvésbe, s ráadásképpen valamilyen hitre hivatkozni. A *Szigeti veszedelem* Pars primájának huszonkettedik versében egy kifejezetten fölgerjedt Isten komor hortációját közvetíti Zrínyi a magyaroknak: „Kiáltnak én hozzám, s nem hallom meg üket, / Hanem fogom nevetni ügyöket; / Az ű panaszira nem hatom fületem, / Ű nyavalyájokra nem tészem szememet.”

A Zrínyitől való intő átokelőleg Kölcseyénél ropant érv gyanánt visszhangzik a kegyelemért: „Szánd meg Isten a magyart / Kit vészek hányának”.

Hogy egy kor szeszélyétől és a különféle érdekektől stimulált egyéniségben is milyen végletesen – hol mint vihar, hol mint béke – érhet földig a menny, arra nincs jobb példa Adynál. Ő, aki némelykor (akár a maga idejében Zrínyi) egymaga országos hang, torzsalkodni is bátor az Úrral – hogy egyszerre csak bocsánatát és feloldozását bírja: „Mikor elhagytak, / Mikor lelkem roskadozva vittem, / Csöndesen és váratlanul / Átölelt az Isten.”

Ez már filozófiai önszemlélet, amelynek igazságát csakis belső mérlegeken illik mérni. A magánügy legföljebb magánkulturát csinál. Aki nem kívánja az emberi világot, az nem érheti sem a szeretetet, sem féltés realitását. Sőt, egy idő után nemcsak önmaga lényegét, de körvonalait is elveszti. Ha viszont a hitvallás az erkölcs dolgaival a közösségig hat, az akár nemzetmegtartó kútfővé nőhet. Minderről a tárgyilagos bizalmú Görömbei András az *Irodalom, nemzet, harmadik út* című kötetében, Imre László két könyvének méltatása közepette, ugyancsak tanulságos

esszét kerekít. Amelyet éppúgy lehetséges speciálisan vázlatolt vallástörténetként olvasni, mint a hit és az esztétikum öleléséből kinövő irodalomtörténeti példatárként. Arany, Ady, vagy a mából Sütő, Csoóri (de mondhatnánk: Apáczaitól Páskándiig): néhányan azok közül, akiknél a vallási ethosz és az emberi, illetve poétikai attitűd viszonya a kivételes személyiség gesztusaiban nyer értelmet: az alkat egzisztenciális alapján, mintegy a tehetséggel együtt fejlődve, amikor az alkotói és hites-hitszerű vallási morál kifejezése egyúttal a talentum erkölcsi vallomása is.

A hit önarckép. De mást is mutat, mint az arcot – az arc szellemi alkatelemeit.

A nemzet arculata közös mű, de amint végigméri magát hitei és cselekvései tükrében, evvel máris az egyéniségre terelődik a figyelem. Nem lehet másképp. Erénytelenség, erény elvont fogalma végül az egyéniségben ölt testet. A nemzet közös ihlet, mondja József Attila, s ez igaz, de igaza a közösből kivált egyéniségé.

Görömbei Andrásnál – a tanár úrnál – például egy nagy ívű tanulmány hódol a rendkívüli egyéniségű Németh Lászlónak, és ereszkedik bele az olvasói és a tudói egyértelműség félreérthetetlen összhangjával Németh jellemébe. Mennyi fölrazó dilemma! S mennyi intellektuális pazarság; Németh dacának és hűségének szembevillanása a korrall. Álmok és pragmatizmus ihlete!

A *magyar nemzettudat változásai* című írás igazi pandanja a *Németh László és a magyar forradalom*. Megragadni egy lehetőséget, még ha minden bizonynyal súlyosan éget is, s tartani két marokra mint igazságot, akármilyen szörnyű seb, bántalom és fájás (és ahogy utólag kiderült: hosszú tragédia) a következőképpen; íme, az erkölcsös hazafi felülemelkedő becsvágya. És minden egyéni s közösségi szigorú lelkiismeretvizsgálat a történelem közben és utólag leírható és bevallható, akár erkölcsi kötelezvényként is, erről a nemzethű ambícióról. Miközben az ember utat választ, s vagy a létezés, vagy a birtoklás formáinak keresésére indul. Tulajdonképpen nem is kell hozzá más, csak csurig tölteni a mondatokat igaz-

sággal. Az *Irodalom, nemzet, harmadik út* nyitánya ezt a korrajzba ágyazott történelmi pástot, a bevallott és bevallásra váró múlt pástját és gátjait ábrázolja, Németh László, a magyar népi írók vagy éppen Nagy László vonásait hangsúlyozva a korképen. Németh gondolkodása a nemzeti szellemépítés költészete. Nem kell megjedni: a nagy líra többnyire életre kel, néha még arra is képes, hogy meghaladja az életet. Németh László ilyen vonatkozásban az eszménybe vetett erő álma, győzelme, világossága: életmű, amelyet műfajok fölötti nagyszerű költéménnyé avat a meggyőződés. Ha Nagy László versművészete szintúgy a világba vetett lélek és a lélekben újraalkotott világ kételyek közt végigvitt apoteózis – mert persze az: a hagyományba fogódzó, tőről metszetten eredeti mű: messzire is van Némethől, közel is hozzá. Másképp és másban hányatott, de, mindenén túl, éppoly összefogott lelkelet. Görömbei megfogalmazásában Nagy László „szenvédésekből, kételyekből ép lélekkel fölemelkedő, fegyelmezett költői” világ kőművese.

Az ember lázad és ragaszkodik, így ajándékozza meg magát stílussal. Fölüti a fejét, aztán egyszerre megzavarodik. Mi lesz velünk? Mire futja a történelem lehetetlen akaratából? „Ma a nemzetragasztó irodalom és kultúra feltételei hiányoznak” – kiáltja Görömbei András 2010-ben. A szépet eszerint hát nem a divatozó intellektuális csiklandozás, az artistikus szemfényvesztés, nem a tarka játékká silányított írás fogja előcsalni. Hanem az alkotás minden egyéb feltételeihez illeszkedve a jelenvaló világ becsületes és módszeres átgondolása; s ennek nyomán a világ jogos pere vagy hiteles felemelése csakis az erkölcsöt átgondoló mű lehet.

A rokon természetű inspirációkon és megvilágosodásokon növe, új látásból és egy nemzedéknyi árnyalattal elütőbb vívódásból csiholódik (s emelkedik Nagy László magasáig) Csoóri Sándor, aki talán nemzete „elintézetlen ügyeit” közvetlenebbül kibeszélő költő, de szociográfus is, kihagyhatatlan esszé szerzője, filmíró – sokműfajú, mint Illyés, és az ő közéleti komolysága és szívbelisége éppúgy megvan benne, mint egy-egy nyugat-európai versiskola magyar viszonyokra alkalmazható tanulsága. Az *Irodalom, nemzet, harmadik út* egy fejezetében őt, Gál Sándort, Tamás Menyhértet, Vári Fábián Lászlót és Nagy Gáspárt mint a közösségi indítékú, koherens líraváltzatok szellemi atyafiságot tartó képviselőit méltatja a szerző; természetesen igaza van, javában rokon, s az

esztétikum egy bizonyos keretében egyugyanazon szellemi tablóképre állítható lírikusok ők, még ha az összetartozásban egy kissé mind másképp fésülve állnak is. Figyelemreméltó és egyben magától értetődő, ahogy Görömbei ráilleszti következtetéseit az arra érdemesekre. „Az irodalom – állapítja meg a Csoóri Sándorról szóló egyik írásában – mindig visszaadta újra a nemzet önértetét.” Gyűljék újra és újra a büszkeség? De hiszen a géniusszal való egyéni fúzióikat nem számítva, a nemzedékek nem egyenlő erejűek, mert nem egyenlő feltételűek. Csakhogy az újak nem magyarázkodhatnak; a valóság által megalkotott műveket nekik is újra meg kell komponálniuk. Esztétikai értelemben alighanem ez a nemzedéki eltérésekben és hűségben nemesedő revolúció. És mondjuk: ha az ember a lázadásban és a szolgálatban felfedezi Csoóri Sándor alkotói osztályrészét, helyzet és szerep koordináta-rendszerén nem kell különösképpen keresgélnie majd, hogy Csoórinak miben, miért, hogyan örököse Nagy Gáspár.

Az *Irodalom, nemzet, harmadik út* szerzője jószelivel egy kismonográfiáig menően tallózza át Csoóri Sándor működését. S lám, amint a csaknem két évtizeddel fiatalabb, lélek-rokon Nagy Gáspárt veszi elő, mintha az ő és Csoóri nyilvánvaló különbségeit disztingválva, hajszálpontosan tapintana rá, hogy differenciáik mögött fölváltatlan azonosság rejlik. „...mély hit segíti őt abban – szögezi le a szerző Nagy Gáspárról –, hogy költészetén végigsugározzon a fény, a megváltás bizodalma, a minden mélységekből való felemelkedés (...) természetesnek tartjuk, hogy éppen ő írta meg a nyolcvanas évek elején és közepén azokat a híressé vált verseket, melyek egy önmagát túlélő rendszer hazug látszatokból épített védőbástyáin betömhetetlen réseket ütöttek...” („*Jegyzvén szalmaszállal*”). A szavak iránti bizalom, a nyelvi teremtés különlegességéig fölkésző energiája, a transzcendens érzékenység: bár Nagy Gáspárról mindez sokadszor kimondott tény, százegegyedszer sem árt hangsúlyozni, hogy ő e tekintetben mennyire tehetős lírát bír.

De e líra mégis: bizonyos vonatkozásban zárva felejtett kincsház. Csak feléje kellene fordulni. Kutatókat és a költészet rejtélyes szegleteire kíváncsi filoszokat izgatna fel: hogyan nőhet össze originálisan szerves egésszé a szentséges áhítat, a groteszk, a vizualitás, vagy éppenséggel az elégia és az ironia. Volna mit vizsgálni azon, hogy költészetünk főhagyományát jussul véve, Nagy Gáspár miként

ölelte a tradíciót egygé a klasszikus (igen, már ez is a klasszikum része!) ó-avantgárd kimenthető ösztökéivel. Sosem születik meg például az Ady által nyert *komp-ország* fogalommal azonos súlyú (ugyanúgy analizáló és összevonó) nyelvi konfluencia, a Nagy Gáspár-féle *szaltószabadság*, ha a költő csak késve bátor – és csak késve bátor az esztétikum összetett szemléletére.

Csoda történik és tisztánlátás munkál – a költészethez nyúlva ebből a két összetevőből kell a tudósok lombikjaiban kifőnie valami egyedi konzekvenciának, s majdnem bizonyos, hogy azonnal rákap az olvasó. Éneklik-e mást is, más kontinenseken a magatartást, a múltat, a kultúrát, a kegyelemvágyat, az akaratot oly átszellemülten, mint mifelénk? Itt, ahol még a fejtartás, vagy a *magas cé* is eszme. Ki lehetne ennek a megmondhatója? Mindenesetre Kiss Gy. Csaba Kelet-Közép-Európa tizenhárom országának himnusát sorra véve elemezte: hol, hogyan, kinek, miért templom és megzengetett univerzum az a pont, ahol az énekes a nemzeti reprezentációs énekshóhoz köszörüli torkát. A térségünkben született himnusokról érkező kötet szinte nem is lehet más, mint jelentős; mi tudjuk igazán, hogy miért. Vagy amiként Görömbei András írja: Kiss Gy. Csaba vállalkozása „a kelet-közép-európai eszme és reprezentációtörténet megértéséhez nélkülözhetetlen” munka (*Kelet-Közép-Európa himnusai. Hol vagy, hazám?*).

Bizonyos, hogy minden himnusban – így vagy úgy – felcsendülnek égető igék. Amikor az énekelt hang lehalkul, az olyan nációk számára, mint a miénk, legalábbis a töprengés ideje jön. Az önmagunkban keresett és fellelt kapacitás szításával egyenértékű érdekünk az „államhatárokon túlnéző szemlélet”. A történelem térbelileg és létszámberileg egyaránt faragott rajtunk. Célá emelni összetartozásunkat elemi kötelesség – ha már úgy alakult, hogy a hazánk földrajzi értelemben szétszórt, magyarságunk legyen oszthatatlan. E gondolatkörhöz passzít-

ja mondandóját *A felszívódás veszélye – a fennmaradás esélyei* (az európai, amerikai, ausztráliai szórványokról érkező dolgozat), valamint a nemzetbe vetett bizalom korszakváltását ígérő *Határtalanul!* című kötet, amelyet a nemzeti összetartozás erősítése jegyében Csete Örs szerkesztett és részben írt, s amelyre Görömbei András a nemzetegyesítés egyik gondolati erőforrásaként tekint.

Ebből a forrásból szívva, nevesíthető művészi életfák cseperedtek és lombosodtak – s ha az újak komolyan újak akarnak lenni, a formák közt ugyan bőkezűen válogathatnak, ám akinek egy pillanatra sincs érkezése a mondott életfákat felbecsülni, az – például a nemzeti együvé tartozás eszméjének hátravetésével, vagy az erkölcsi elkötelezettség mellőzésével – menten számúzi saját kiválóságát. Minden nap: új körülmény. A jövő is. De a mát és tegnapot fölfogni: ehhez a méltó példa igénye elengedhetetlen. Görömbei András csinál is egy kis antológiafé-

Árkossy István: Leonardo da Vinci

lét, kötetének *A kisebbségi léthelyzet* című fejezetében. Vallomása Ratkó Józsefről, Márkus Béla, Dobos László értékelése, Sánta Ferenc, Szilágyi István kritikai számbavétele, Lászlóffy Aladár köszöntése, Sütő András, vagy éppen Vencsellei István gyorsportréja: a számíthatás nélküli világosság és érzékenység mintái – most éppen ennyien, s ki-ki a saját arcáért megszenvedett eleven precedens. Nem még újabb keresztre, hanem figyelemre és megértésre van szükségük.

A történelem nemcsak időfolyás. Tér is. Mértéktelen tér: szent hely és piac együtt. Aki itt illegeti magát, bárha lanttal a kezében, kalmár. Aki eljut a lehetetlennel való kapcsolatteremtésig, művész. „Lehetetlennek látszik valami?” – kérdi Csoóri Sándor. „Ebben az esetben egyetlen földadatunk az, hogy megcsináljuk.” Ez: út!

Nem az egyetlen, amit csak ember véghezvihet. De nemzethez, irodalomhoz egyaránt méltó pálya.

Kelemen Lajos